

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مصوب ۲۴ آبان ۱۳۵۸ مجلس خبرگان قانون اساسی

و تأیید شده در همه‌پرسی ۱۱ و ۱۲ آذر ۱۳۵۸

و اصلاحی شورای بازنگری قانون اساسی

و تأیید شده در همه‌پرسی ۶ مرداد ۱۳۶۸

- متن اصلاح شده قانون اساسی مصوب ۱۳۶۸
- متن قانون اساسی مصوب ۱۳۵۹
- به همراه نظریات تفسیری و مشورתי شورای نگهبان

گردآوری و تدوین:

بهزاد قشلاقیان

چاپ اول

۱۴۰۰

شناسه افزوده	: قشلاقیان، بهزاد، ۱۳۷۰ -، گردآورنده
عنوان قراردادی	: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی) Qanun assasi (Jomhuri Eslami Iran)
عنوان و نام پدیدآور	: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۲۴ آبان ۱۳۵۸ مجلس خبرگان قانون اساسی و تایید شده در همه‌پرسی ۱۱ و ۱۲ آذر ۱۳۵۸ و اصلاحی شورای بازنگری ... / گردآوری و تدوین بهزاد قشلاقیان. تهران: مشاهیر دادآفرین، ۱۴۰۰.
مشخصات نشر	: تهران: مشاهیر دادآفرین، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۵۳۵ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۳۴-۱۰-۴
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی)
موضوع	: قانون اساسی - - ایران
موضوع	: Constitutions - - Iran
رده‌بندی کنگره	: KMH۲۰۶۴/۵۱۳۶۸
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۲/۵۵۰۲۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۵۱۰۴۸۲

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

گردآوری و تدوین: بهزاد قشلاقیان

چاپ اول - پاییز ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۳۴-۱۰-۴

مؤسسه مشاهیر دادآفرین: خیابان کارگر شمالی، بالاتر از چهارراه فاطمی، کوچه شهید اکبری، پلاک ۳۲.

تلفن: ۸۱۰۵۴

وب سایت: www.dadafarin.com

پست الکترونیکی: office@dadafarin.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به همراه‌ترین رفیق

همسر عزیزم

که اگر صبوری و مهربانی او نبود کتاب حاضر اکنون در دست ما نبود

مقدمه

حقوق اساسی به عنوان یکی از شاخه‌های مهم حقوق عمومی است که بررسی قواعد مربوط به دولت و شهروندان را بر عهده دارد و شاید به همین جهت است که اندر هورویو موضوع حقوق اساسی را چارچوب‌بندی حقوقی پدیده‌های سیاسی می‌داند و مرحوم دکتر قاضی شریعت پناهی آن را بررسی پدیده‌های نهادینه شده سیاسی با شیوه‌های حقوقی. در تعریف حقوق اساسی سخن بسیار رفته است اما شاید کامل‌ترین تعریف در حقوق ایران را استاد دکتر محمد رضا ویژه بیان کرده باشند: «حقوق اساسی رشته‌ای از دانش حقوق است که در آن از ساختار حکومت در سطح کلان، رژیم سیاسی آن، وظایف و اختیارات عناصر تشکیل دهنده حکومت از سویی و روابط حکومت و شهروندان و حقوق و آزادی‌های بنیادین شهروندان از سوی دیگر سخن گفته می‌شود.» با این تعریف حقوق اساسی مدرن دارای چهار غایت زیر است:

- ساماندهی قدرت سیاسی

- مهار قدرت سیاسی

- تنظیم روابط شهروندان و قدرت سیاسی

- تضمین حتما و آزادی‌های بنیادین شهروندان

اما مهم‌ترین منبع در مطالعه حقوق اساسی هر دولت کشور قانون اساسی آن دولت کشور است و از آنجا که همواره متن قانون اساسی به عنوان یک قانون چارچوبی به بیان کلیات پرداخته است نیازمند تفسیر و توضیح از سوی مقام رسمی تفسیر بوده است. در کشور ما نیز برابر اصل نود و هشتم قانون اساسی تفسیر قانون اساسی بر عهده شورای نگهبان گذاشته است که نظریات این شورا در باب تفسیر قانون اساسی یا بیان مشورت به مقامات و مسئولین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در کتاب حاضر جدای از متن اصول قانون اساسی در موارد اصلاح شده (در بازنگری سال ۱۳۶۸) متن سابق این اصول (مصوب ۱۳۵۸) نیز در پانوشت جهت آشنایی خوانندگان درج شده است. نظریات تفسیری و مشورتی در قالب استفساریه‌ها و استعلامات به صورت زیر نویس در قسمت مربوط به هر اصل بیان شده است. در موارد لزوم نظرات استدلالی اعضا شورای نگهبان، تذکرات شورای نگهبان و همچنین نظریات پیرامون تطبیق قوانین عادی با قانون اساسی ذیل اصول درج شده است،

در ذکر این نظریات سعی بر آن بوده تا نظریاتی درج گردد که می تواند به نوعی میانگر برداشت اصحاب محترم شورای نگهبان از اصل مربوطه باشد، اما لازم به ذکر است که این موارد جهت مطالعه بیشتر شما عزیزان به کتب اضافه شده است و برای مطالعه داوطلبان آزمون های وکالت ضروری نیست.

لازم به ذکر است تمام نظرات مربوط به شورای نگهبان، نامه ها، استعلامات و استفساریه ها به صورت مستقیم وبی کم و کاست از پایگاه اطلاع رسانی پژوهشکده شورای نگهبان و سامانه جامع نظرات این شورا استخراج شده است.

در پیمان بر خود لازم می دانم تا حمایت های استاد فرزانه جناب آقای امیر کالوند مدیر موسسه مشاییر مهر داد آفرین کمال قدر دانی را داشته و از زحمات تمام کارکنان این موسسه وزین علی الخصوص سرکار خانم صدیقه دودانگه که در تایپ و صفحه آرایی این مجموعه زحمات فراوانی را منتقل شدند تشکر نمایم. ضمناً دوستان گرامی می توانند هرگونه سؤال، استناد یا پیشنهاد خود را از طریق آدرس B.Gheshlaghian@atu.ac.ir با اینجانب در میان بگذارند.

بهرزاد قسلاقیان - تابستان ۱۴۰۰

فهرست مطالب

۲۳	..... متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۵۸ و اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۱	..... فصل اول: اصول کلی
۳۱	..... اصل اول (مصوب ۱۳۵۸)
۳۱	..... اصل دوم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۲	..... اصل سوم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۵	..... اصل چهارم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۱	..... اصل پنجم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۴۱	..... اصل ششم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۲	..... اصل هفتم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۳	..... اصل هشتم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۳	..... اصل نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۴	..... اصل دهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۵	..... اصل یازدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۵	..... اصل دوازدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۶	..... اصل سیزدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۶	..... اصل چهاردهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۷	..... فصل دوم: زبان، خط، تاریخ و پرچم رسمی کشور
۴۷	..... اصل پانزدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۷	..... اصل شانزدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۷	..... اصل هفدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۸	..... اصل هجدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۹	..... فصل سوم: حقوق ملت
۴۹	..... اصل نوزدهم (مصوب ۱۳۵۸)
۴۹	..... اصل بیستم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۰	..... اصل بیست و یکم (مصوب ۱۳۵۸)

۵۰	..... اصل بیست و دوم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۲	..... اصل بیست و سوم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۲	..... اصل بیست و چهارم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۳	..... اصل بیست و پنجم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۴	..... اصل بیست و ششم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۶	..... اصل بیست و هفتم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۷	..... اصل بیست و هشتم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۷	..... اصل بیست و نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۵۸	..... اصل سی ام (مصوب ۱۳۵۸)
۶۲	..... اصل سی و یکم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۲	..... اصل سی و دوم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۳	..... اصل سی و سوم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۴	..... اصل سی و چهارم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۵	..... اصل سی و پنجم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۷	..... اصل سی و ششم (مصوب ۱۳۵۸)
۶۸	..... اصل سی و هفتم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۰	..... اصل سی و هشتم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۰	..... اصل سی و نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۰	..... اصل چهلم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۱	..... اصل چهلم و یکم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۱	..... اصل چهلم و دوم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۲	..... فصل چهارم: اقتصاد و امور مالی
۷۲	..... اصل چهلم و سوم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۴	..... اصل چهلم و چهارم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۸	..... اصل چهلم و پنجم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۸	..... اصل چهلم و ششم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۸	..... اصل چهلم و هفتم (مصوب ۱۳۵۸)
۷۹	..... اصل چهلم و هشتم (مصوب ۱۳۵۸)

۷۹	اصل چهل و نهم (مصوب ۱۳۵۸).....
۸۰	اصل پنجاهم (مصوب ۱۳۵۸).....
۸۰	اصل پنجاه و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....
۸۱	اصل پنجاه و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۸۶	اصل پنجاه و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۰	اصل پنجاه و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۱	اصل پنجاه و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۴	فصل پنجم: حق حاکمیت ملت و قوای ناشی از آن.....
۹۴	اصل پنجاه و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۴	اصل پنجاه و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۹۶	اصل پنجاه و هشتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۷	اصل پنجاه و نهم (مصوب ۱۳۵۸).....
۹۷	اصل شصتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۹۹	اصل شصت و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۲	فصل ششم: قوه مقننه.....
۱۰۲	مبحث اول: مجلس شورای اسلامی.....
۱۰۲	اصل شصت و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۳	اصل شصت و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۴	اصل شصت و چهارم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۰۵	اصل شصت و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۷	اصل شصت و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۷	اصل شصت و هفتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۸	اصل شصت و هشتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۰۹	اصل شصت و نهم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۱۱	اصل هفتادم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۱۴	اصل هفتاد و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۱۶	اصل هفتاد و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۱۷	اصل هفتاد و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....

۱۲۰	اصل هفتاد و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۲۱	اصل هفتاد و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۲۴	اصل هفتاد و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۲۹	اصل هفتاد و هفتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۳۹	اصل هفتاد و هشتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۳۹	اصل هشتادم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۴۳	اصل هشتاد و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۴۷	اصل هشتاد و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۵۰	اصل هشتاد و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۵۰	اصل هشتاد و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۵۴	اصل هشتاد و پنجم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۶۸	اصل هشتاد و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۷۸	اصل هشتاد و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۷۸	اصل هشتاد و هشتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۸۷	اصل هشتاد و نهم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۸۸	اصل نودم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۹۲	اصل نود و یکم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۱۹۷	اصل نود و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۹۸	اصل نود و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۱۹۹	اصل نود و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۱۴	اصل نود و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۱۵	اصل نود و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۱۹	اصل نود و هفتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۱۹	اصل نود و هشتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۲۳	اصل نود و نهم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۲۳۰	فصل هفتم: شوراها.....
۲۳۰	اصل یکصدم (مصوب ۱۳۵۸).....
۲۳۳	اصل یکصد و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....

۲۳۴	..... اصل یکصد و دوم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۳۵	..... اصل یکصد و سوم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۳۶	..... اصل یکصد و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۳۸	..... اصل یکصد و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۳۹	..... اصل یکصد و ششم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۴۱	..... فصل هشتم: رهبر یا شورای رهبری.
۲۴۱	..... اصل یکصد و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۴۲	..... اصل یکصد و هشتم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۴۴	..... اصل یکصد و نهم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۴۴	..... اصل یکصد و دهم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۴۸	..... اصل یکصد و یازدهم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۵۰	..... اصل یکصد و دوازدهم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۵۴	..... فصل نهم: قوه مجریه .....
۲۵۴	..... مبحث اول: ریاست جمهوری و وزرا.....
۲۵۴	..... اصل یکصد و سیزدهم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۶۲	..... اصل یکصد و چهاردهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۲	..... اصل یکصد و پانزدهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۲	..... اصل یکصد و شانزدهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۲	..... اصل یکصد و هفدهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۳	..... اصل یکصد و هجدهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۴	..... اصل یکصد و نوزدهم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۴	..... اصل یکصد و بیستم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۵	..... اصل یکصد و بیست و یکم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۶۸	..... اصل یکصد و بیست و دوم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۶۸	..... اصل یکصد و بیست و سوم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۶۹	..... اصل یکصد و بیست و چهارم (اصلاحی ۱۳۶۸).
۲۷۱	..... اصل یکصد و بیست و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).
۲۷۸	..... اصل یکصد و بیست و ششم (اصلاحی ۱۳۶۸).

۲۸۲	..... اصل یکصد و بیست و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۲۹۳	..... اصل یکصد و بیست و هشتم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۲۹۴	..... اصل یکصد و بیست و نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۲۹۴	..... اصل یکصد و سی‌ام (اصلاحی ۱۳۶۸)
۲۹۵	..... اصل یکصد و سی و یکم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۲۹۷	..... اصل یکصد و سی و دوم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۲۹۷	..... اصل یکصد و سی و سوم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۰۴	..... اصل یکصد و سی و چهارم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۰۹	..... اصل یکصد و سی و پنجم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۱۸	..... اصل یکصد و سی و ششم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۲۳	..... اصل یکصد و سی و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۲۵	..... اصل یکصد و سی و هشتم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۶۴	..... اصل یکصد و سی و نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۷۳	..... اصل یکصد و چهلم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۷۵	..... اصل یکصد و چهل و یکم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۸۹	..... اصل یکصد و چهل و دوم (اصلاحی ۱۳۶۸)
۳۹۰	..... مبحث دوم: ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۳۹۰	..... اصل یکصد و چهل و سوم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۰	..... اصل یکصد و چهل و چهارم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۱	..... اصل یکصد و چهل و پنجم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۲	..... اصل یکصد و چهل و ششم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۲	..... اصل یکصد و چهل و هفتم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۳	..... اصل یکصد و چهل و هشتم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۳	..... اصل یکصد و چهل و نهم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۳	..... اصل یکصد و پنجاهم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۳	..... اصل یکصد و پنجاه و یکم (مصوب ۱۳۵۸)
۳۹۴	..... فصل دهم: سیاست خارجی
۳۹۴	..... اصل یکصد و پنجاه و دوم (مصوب ۱۳۵۸)

۳۹۴	اصل یکصد و پنجاه و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۳۹۴	اصل یکصد و پنجاه و چهارم (مصوب ۱۳۵۸).....
۳۹۴	اصل یکصد و پنجاه و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۳۹۵	فصل یازدهم: قوه قضائیه.....
۳۹۵	اصل یکصد و پنجاه و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۰۲	اصل یکصد و پنجاه و هفتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۰۵	اصل یکصد و پنجاه و هشتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۱۰	اصل یکصد و پنجاه و نهم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۱۱	اصل یکصد و شصتم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۱۷	اصل یکصد و شصت و یکم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۱۸	اصل یکصد و شصت و دوم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۱۸	اصل یکصد و شصت و سوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۱۸	اصل یکصد و شصت و چهارم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۱۹	اصل یکصد و شصت و پنجم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۱۹	اصل یکصد و شصت و ششم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۰	اصل یکصد و شصت و هفتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۱	اصل یکصد و شصت و هشتم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۱	اصل یکصد و شصت و نهم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۱	اصل یکصد و هفتادم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۶	اصل یکصد و هفتاد و یکم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۲۶	اصل یکصد و هفتاد و دوم (مصوب ۱۳۵۸).....
۴۳۰	اصل یکصد و هفتاد و سوم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۳۰	اصل یکصد و هفتاد و چهارم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۳۴	فصل دوازدهم: صدا و سیما.....
۴۳۴	اصل یکصد و هفتاد و پنجم (اصلاحی ۱۳۶۸).....
۴۳۷	فصل سیزدهم: شورای عالی امنیت ملی.....
۴۳۷	یکصد و هفتاد و ششم (الحاقی ۱۳۶۸).....
۴۳۹	فصل چهاردهم: بازنگری در قانون اساسی.....

۴۳۹	اصل یکصد و هفتاد و هفتم (الحاقی ۱۳۶۸).....
۴۴۱	قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی.....
۴۴۱	باب اول: کلیات.....
۴۴۱	فصل اول: تشکیل مجلس و تشکیلات آن.....
۴۴۱	مبحث اول: افتتاحیه و استقرار مجلس.....
۴۴۴	مبحث دوم: تشکیلات قانونگذاری مجلس.....
۴۶۲	مبحث سوم: تشکیلات اداری و پشتیبانی مجلس.....
۴۶۴	فصل دوم: نمایندگان.....
۴۶۴	مبحث اول: مصونیت نمایندگان.....
۴۶۴	مبحث دوم: تعهدات نمایندگان.....
۴۶۵	مبحث سوم: حقوق نمایندگان.....
۴۶۶	مبحث چهارم: مأموریت‌ها.....
۴۶۶	مبحث پنجم: تعطیلات و مرخصی‌ها.....
۴۶۷	مبحث ششم: غیبت نمایندگان.....
۴۶۸	مبحث هفتم: استعفای نماینده و نحوه بررسی آن.....
۴۶۹	فصل سوم: گردش کار مجلس.....
۴۶۹	مبحث اول: جلسات مجلس.....
۴۷۲	مبحث دوم: نطق‌ها و مذاکرات.....
۴۷۶	مبحث سوم: آرا.....
۴۸۱	باب دوم: وظایف و اختیارات مجلس شورای اسلامی.....
۴۸۱	فصل اول: قانونگذاری.....
۴۸۱	مبحث اول: طرح‌ها و لوایح قانونی.....
۴۸۳	مبحث دوم: مراحل بررسی و تصویب طرح‌ها و لوایح عادی.....
۴۹۰	مبحث سوم: مراحل بررسی و تصویب طرح‌ها و لوایح فوری.....
۴۹۲	مبحث چهارم: بررسی طرح‌ها و لوایح طبق اصل هشتاد و پنجم (۸۵).....
۴۹۴	مبحث پنجم: نحوه بررسی موارد خاص و مهم.....
۴۹۷	مبحث ششم: نحوه بررسی برنامه و بودجه سالانه کل کشور.....

مبحث هفتم: تفسیر قوانین	۵۰۱
مبحث هشتم: طرح‌های تنقیحی	۵۰۱
مبحث نهم: نکات مشترک مربوط به بررسی طرح‌ها و لوایح	۵۰۲
مبحث دهم: ارجاع مصوبات مجلس به شورای نگهبان و مراحل رسیدگی به آنها	۵۰۳
مبحث یازدهم: تقاضای همه‌پرسی	۵۰۵
فصل دوم: نحوه بررسی و رأی اعتماد به هیأت وزیران	۵۰۶
فصل سوم: نظارت	۵۰۸
مبحث اول: نحوه بررسی اصول هشتاد و هشتم (۸۸) و هفتاد و ششم (۷۶) قانون اساسی	۵۰۸
مبحث دوم: نمایندگان ناظر در مجامع، هیأت‌ها و شوراها	۵۱۵
مبحث سوم: نحوه رسیدگی دیوان محاسبات به اجرای بودجه سالانه کل کشور	۵۱۶
مبحث چهارم: استیضاح	۵۱۷
مبحث پنجم: گزارش رئیس‌جمهور و وزرا به مجلس شورای اسلامی	۵۲۱
مبحث ششم: سایر مقررات	۵۲۲
قانون نحوه اجرا اصل هشتاد و پنجم و یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مسئولیت‌های رئیس مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۲۶ با آخرین اصلاحات تا تاریخ ۱۳۸۸/۰۱/۳۰	۵۲۳
قانون نحوه اجرای اصل نودم (۹۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۵/۸/۲۵	۵۲۵
فصل اول: تشکیلات کمیسیون	۵۲۵
فصل دوم: صلاحیت و حدود اختیارات کمیسیون	۵۲۵
قانون اجازه مکاتبه و تحقیق مستقیم به کمیسیون اصل (۹۰) با دستگاه‌های دولتی جهت رسیدگی به شکایات مردم مصوب ۱۳۵۹/۱۱/۱	۵۲۹
آیین‌نامه داخلی شورای نگهبان مصوب ۱۳۷۹/۴/۲۲ شورای نگهبان	۵۳۱
فصل اول: کلیات	۵۳۱
فصل دوم: اعضا شورای نگهبان	۵۳۱
فصل سوم: جلسات و وظایف شورای نگهبان	۵۳۲
فصل چهارم: دبیر و قائم‌مقام و سخنگوی شورای نگهبان و وظایف آنان	۵۳۳
فصل پنجم: تعطیلات و مرخصی‌ها	۵۳۵

متن فرمان امام خمینی (ره) برای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب حجت‌الاسلام آقای خامنه‌ای ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران - دامت افاضاته

از آنجا که پس از کسب ده سال تجربه عینی و عملی از اداره کشور، اکثر مسؤولین و دست‌اندرکاران و کارشناسان نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر این عقیده‌اند که قانون اساسی با این‌که دارای نقاط قوت بسیار خوب و جاودانه است، دارای نقایص و اشکالاتی است که در تدوین و تصویب آن به علت جوّ ملتهب ابتدای پیروزی انقلاب و عدم شناخت دقیق معضلات اجرایی جامعه، کمتر به آن توجه شده است، ولی خوشبختانه مسئله تتمیم قانون اساسی پس از یکی - دو سال نیز مورد بحث محافل گوناگون بوده است و رفع نقایص آن یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر جامعه اسلامی و انقلابی ماست و چه بسا تأخیر در آن موجب بروز آفات و عواقب تلخی برای کشور و انقلاب گردد. و من نیز بنا بر احساس تکلیف شرعی و ملی خود از مدت‌ها قبل در فکر حل آن بوده‌ام که جنگ و مسائل دیگر مانع از انجام آن می‌گردید.

اکنون که به یاری خداوند بزرگ و دعای خیر حضرت بقیة الله - روحی له الفداء - نظام اسلامی ایران راه سازندگی و رشد و تعالی همه‌جانبه خود را در پیش گرفته است، هیأتی را برای رسیدگی به این امر مهم تعیین نمودم که پس از بررسی و تدوین و تصویب موارد و اصولی که ذکر می‌شود، تأیید آن را به آرای عمومی مردم شریف و عزیز ایران بگذارند.

الف - حضرات حجج اسلام و المسلمین و آقایانی که برای این مهم در نظر گرفته‌ام:

- ۱ - آقای مشکینی ۲ - آقای طاهری خرم آبادی ۳ - آقای مؤمن ۴ - آقای هاشمی رفسنجانی
- ۵ - آقای امینی ۶ - آقای خامنه‌ای ۷ - آقای موسوی (نخست وزیر) ۸ - آقای حسن حبیبی
- ۹ - آقای موسوی اردبیلی ۱۰ - آقای موسوی خوئینی ۱۱ - آقای محمدی گیلانی ۱۲ - آقای خزعلی ۱۳ - آقای یزدی ۱۴ - آقای امامی کاشانی ۱۵ - آقای جنتی ۱۶ - آقای مهدوی کنی
- ۱۷ - آقای آذری قمی ۱۸ - آقای توسلی ۱۹ - آقای کروبی ۲۰ - آقای عبدالله نوری که آقایان

محترم از مجلس خبرگان و قوای مقننه و اجراییه و قضائیه و مجمع تشخیص مصلحت و افراد دیگر و نیز پنج نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجلس انتخاب شده‌اند.^۱

ب - محدوده مسائل مورد بحث: ۱ - رهبری ۲ - تمرکز در مدیریت قوه مجریه ۳ - تمرکز در مدیریت قوه قضائیه ۴ - تمرکز در مدیریت صدا و سیما به صورتی که قوای سه‌گانه در آن نظارت داشته باشند ۵ - تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۶ - مجمع تشخیص مصلحت برای حل معضلات نظام و مشورت رهبری به صورتی که قدرتی در عرض قوای دیگر نباشد ۷ - راه بازنگری به قانون اساسی ۸ - تغییر نام مجلس شورای ملی به مجلس شورای اسلامی

ج - مدت برای این کار حداکثر دو ماه است ... توفیق حضرات آقایان را از خداوند متعال خواستارم. والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته.

۶۸/۲/۴. روح الله الموسوی الخمينی^۲

۱- نفرات منتخب مجلس شورای اسلامی عبارتند بودند از: حسین هاشمیان، عباسعلی عمید زنجانی، اسدالله بیات

زنجانی، نجفقلی حبیبی، سیدهادی خامنه‌ای

۲- صحیفه امام، ج ۲۱، ص: ۳۶۴ و ۳۶۵

متن نامه ابلاغ اصلاحات قانون اساسی توسط رئیس جمهور

شماره ۱/۳۰۶۳ ۱۳۶۸/۵/۲۴

دولت محترم جمهوری اسلامی

بدین وسیله متن تجدیدنظر شده قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که به وسیله شورای بازنگری قانون اساسی تصویب گشته و طبق اعلام شورای محترم نگهبان در همه پرسی مورخ ۱۳۶۸/۵/۶ به قبول و تأیید ملت عزیز ایران نائل گردیده است، برابر اصل یکصد و بیست و سوم قانون اساسی ابلاغ می گردد.

سید علی خامنه ای

متن نامه ابلاغ اصلاحات قانون اساسی توسط نخست وزیر

شماره ۵۷۶۵۰ ۱۳۶۸/۵/۳۰

برادر گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای کربوبی ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

برادر گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای یزدی ریاست محترم قوه قضائیه

کلیه وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها و مؤسسات دولتی نهادهای انقلاب اسلامی

متن اصلاحات و تغییرات و تنظیم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که به وسیله شورای بازنگری قانون اساسی منصوب از سوی امام امت و مقام معظم ولایت فقیه حضرت آیت الله العظمی امام خمینی قدس سره تصویب و طبق اعلام شورای نگهبان در همه‌پرسی مورخ ۱۳۶۸/۵/۶ به قبول و تأیید ملت عزیز ایران رسیده و برابر اصل یکصد و بیست و سوم قانون اساسی طی نامه شماره ۱/۳۰۶۳ مورخ ۱۳۶۸/۵/۲۴ ریاست محترم جمهوری واصل گردیده به پیوست جهت اجرا ابلاغ می‌گردد.

رئیس هیأت دولت جمهوری اسلامی ایران

میرحسین موسوی

متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

(مصوب ۱۳۵۸ و اصلاحی ۱۳۶۸)

بسم الله الرحمن الرحيم

لقد ارسلنا رسلنا بالبينات و انزلنا معهم الكتاب و الميزان ليقوم الناس بالقسط

مقدمه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می باشد. ماهیت انقلاب عظیم اسلامی ایران و روند مبارزه مردم مسلمان از ابتدا تا پیروزی که در شعارهای قاطع و کوبنده همه قشرهای مردم تبلور می یافت این خواست اساسی را مشخص کرده و اکنون در طلیعه این پیروزی بزرگ ملت ما با تمام وجود نیل به آن را می طلبد.

ویژگی بنیادی این انقلاب نسبت به دیگر نهضت های ایران در سده اخیر مکتبی و اسلامی بودن آن است، ملت مسلمان ایران پس از گذر از نهضت ضد استبدادی مشروطه و نهضت ضد استعماری ملی شدن نفت به این تجربه گرانبار دست یافت که علت اساسی و مشخص عدم موفقیت این نهضت ها مکتبی نبودن مبارزات بوده است. گرچه در نهضت های اخیر خط فکری اسلامی و رهبری روحانیت مبارز سهم اصلی و اساسی را بر عهده داشت، ولی به دلیل دور شدن این مبارزات از مواضع اصیل اسلامی، جنبش ها به سرعت به رکورد کشانده شد. از اینجا وجدان بیدار ملت به رهبری مرجع عالیقدر تقلید حضرت آیت الله العظمی امام خمینی ضرورت پیگیری خط نهضت اصیل مکتبی و اسلامی را دریافت و این بار روحانیت مبارز کشور که همواره در صف مقدم نهضت های مردمی بوده و نویسندگان و روشنفکران متعهد با رهبری ایشان تحرک نوینی یافت. (آغاز نهضت اخیر ملت ایران در سال هزار و سیصد و هشتاد و دو هجری قمری برابر با هزار و سیصد و چهل و یک هجری شمسی می باشد)

طلیعه نهضت

اعتراض درهم‌کوبنده امام خمینی به توطئه آمریکایی «انقلاب سفید» که گامی در جهت تثبیت پایه‌های حکومت استبداد و تحکیم وابستگی سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران به امپریالیزم جهانی بود عامل حرکت یکپارچه ملت گشت و متعاقب آن انقلاب عظیم و خونبار امت اسلامی در خردادماه ۴۲ که در حقیقت نقطه آغاز شکوفایی این قیام شکوهمند و گسترده بود مرکزیت امام را به عنوان رهبری اسلامی تثبیت و مستحکم نمود و علیرغم تبعید ایشان از ایران در پی اعتراض به قانون ننگین کاپیتولاسیون (مصونیت مستشاران آمریکایی) پیوند مستحکم امت با امام همچنان استمرار یافت و ملت مسلمان و به ویژه روشنفکران متعهد و روحانیت مبارز راه خود را در میان تبعید و زندان، شکنجه و اعدام ادامه دادند.

در این میان قشر آگاه و مسؤول جامعه در سنگر مسجد، حوزه‌های علمیه و دانشگاه به روشنگری و با الهام از مکتب انقلابی و پربار اسلام تلاش پی‌گیر و ثمر بخشی را در بالا بردن سطح آگاهی و هوشیاری مبارزاتی و مکتبی ملت مسلمان آغاز کرد. رژیم استبداد که سرکوبی نهضت اسلامی را با حمله دژخیمانه به فیضیه و دانشگاه و همه کانون‌های پرخروش انقلاب آغاز نموده بود به مذبحانه‌ترین اقدامات ددمنشانه جهت رهایی از خشم انقلابی مردم دست زد و در این میان جوخه‌های اعدام، شکنجه‌های قرون وسطایی و زندان‌های درازمدت، بهایی بود که ملت مسلمان ما به نشانه عزم راسخ خود به ادامه مبارزه می‌پرداخت. خون صدها زن و مرد جوان و با ایمان که سحرگهان در میدان‌های تیر فریاد «الله اکبر» سر می‌دادند یا در میان کوچه و بازار هدف گلوله‌های دشمن قرار می‌گرفتند انقلاب اسلامی را تداوم بخشید، بیانیه‌ها و پیام‌های پی‌درپی امام به مناسبت‌های مختلف، آگاهی و عزم امت اسلامی را عمق و گسترش هر چه فزون‌تر داد.

حکومت اسلامی طرح حکومت اسلامی بر پایه ولایت فقیه که در اوج خفقان و اختناق رژیم استبدادی از سوی امام خمینی ارائه شد انگیزه مشخص و منسجم‌نوینی را در مردم مسلمان ایجاد نمود و راه اصیل مبارزه مکتبی اسلام را گشود که تلاش مبارزان مسلمان و متعهد را در داخل و خارج کشور فشرده‌تر ساخت.

در چنین خطی نهضت ادامه یافت تا سرانجام نارضایی‌ها و شدت خشم مردم بر اثر فشار و اختناق روزافزون در داخل و افشارگری و انعکاس مبارزه به وسیله روحانیت و دانشجویان مبارز در سطح جهانی، بنیان‌های حاکمیت رژیم را به شدت متزلزل کرد. و به ناچار رژیم و اربابانش

مجبور به کاستن از فشار و اختناق و به اصطلاح باز کردن فضای سیاسی کشور شدند تا به گمان خویش دریچه اطمینانی به منظور پیشگیری از سقوط حتمی خود بکشایند. اما ملت برآشفته و آگاه و مصمم به رهبری قاطع و خلل‌ناپذیر امام، قیام پیروزمند و یکپارچه خود را به طرز گسترده و سراسری آغاز نمود.

خشم ملت

انتشار نامه توهین‌آمیز به ساحت مقدس روحانیت و به ویژه امام خمینی در ۱۷ دی ۱۳۵۶ از طرف رژیم حاکم این حرکت را سریع‌تر نمود و باعث انفجار خشم مردم در سراسر کشور شد و رژیم برای مهار کردن آتشفشان خشم مردم کوشید این قیام معترضان را با به خاک و خون کشیدن خاموش کند اما این خود خون بیشتری در رگ‌های انقلاب جاری ساخت و طپش‌های پی‌درپی انقلاب در هفتم‌ها و چهلم‌های یاد بود شهدای انقلاب، حیات و گرمی و جوشش یکپارچه و هر چه فزون‌تری به این نهضت در سراسر کشور بخشید و در ادامه و استمرار حرکت مردم تمامی سازمان‌های کشور با اعتصاب یکپارچه خود و شرکت در تظاهرات خیابانی در سقوط رژیم استبدادی مشارکت فعالانه جستند. همبستگی گسترده مردان و زنان از همه اقشار و جناح‌های مذهبی و سیاسی در این مبارزه به طرز چشمگیری تعیین‌کننده بود، و مخصوصاً زنان به شکل بارزی در تمامی صحنه‌های این جهاد بزرگ حضور فعال و گسترده‌ای داشتند، صحنه‌هایی از آن نوع که مادری را با کودکی در آغوش، شتابان به سوی میدان نبرد و لوله‌های مسلسل نشان می‌داد بیانگر سهم عمده و تعیین‌کننده این قشر بزرگ جامعه در مبارزه بود.

بهایی که ملت پرداخت

نهال انقلاب پس از یک سال و اندی مبارزه مستمر و پیگیر با باروری از خون بیش از شصت هزار شهید و صد هزار زخمی و معلول و با بر جای نهادن میلیاردها تومان خسارت مالی در میان فریادهای: «استقلال، آزادی، حکومت اسلامی» به ثمر نشست و این نهضت عظیم که با تکیه بر ایمان و وحدت و قاطعیت رهبری در مراحل حساس و هیجان‌آمیز نهضت و نیز فداکاری ملت به پیروزی رسید موفق به درهم کوبیدن تمام محاسبات و مناسبات و نهادهای امپریالیستی گردید که در نوع خود سرفصل جدیدی بر انقلابات گسترده مردمی در جهان شد.

۲۱ و ۲۲ بهمن سال یکهزار و سیصد و پنجاه و هفت روزهای فرو ریختن بنیاد شاهنشاهی شد و استبداد داخلی و سلطه خارجی متکی بر آن را در هم شکست و با این پیروزی بزرگ طلیعه حکومت اسلامی که خواست دیرینه مردم مسلمان بود نوید پیروزی نهایی را داد. ملت ایران به طور یکپارچه و با شرکت مراجع تقلید و علمای اسلام و مقام رهبری در همه پرسی جمهوری اسلامی تصمیم نهایی و قاطع خود را بر ایجاد نظام نوین جمهوری اسلامی اعلام کرد و با اکثریت ۹۸/۲٪ به نظام جمهوری اسلامی رای مثبت داد. اکنون قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بیانگر نهادها و مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه باید راهگشای تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی و ارائه دهنده طرح نوین نظام حکومتی بر ویرانه‌های نظام طاغوتی قبلی گردد.

شیوه حکومت در اسلام

حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست بلکه تبلور آرمان سیاسی ملتی هم کیش و هم فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی راه خود را به سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید. ملت ما در جریان تکامل انقلابی خود از غبارها و زنگارهای طاغوتی زدوده شد و از آمیزده‌های فکری بیگانه خود را پاک نمود و به مواضع فکری و جهان بینی اصیل اسلامی بازگشت اکنون بر آن است که با موازین اسلامی جامعه نمونه (اسوه) خود را بنا کند. بر چنین پایه‌ای، رسالت قانون اساسی این است که زمینه‌های اعتقادی نهضت را عینیت بخشد و شرایطی را به وجود آورد که در آن انسان با ارزش‌های والا و جهانشمول اسلامی پرورش یابد.

قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند؛ به ویژه در گسترش روابط بین‌المللی، با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند. (ان هذاه امتکم امه واحده وانا ربکم فاعبدون) و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام یابد.

با توجه به ماهیت این نهضت بزرگ، قانون اساسی تضمین‌گر نفی هرگونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی می‌باشد و در خط گسستن از سیستم استبدادی، و سپردن سرنوشت

مردم به دست خودشان تلاش می‌کند. (ویضع عنهم اصرهم والاغلال التي كانت عليهم). در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایه تشکیل جامعه است بر اساس تلقی مکتبی، صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت می‌گردند. (ان الارض يرثها عبادي الصالحون) و قانون‌گذاری که مبین ضابطه‌های مدیریت اجتماعی است بر مدار قرآن و سنت، جریان می‌یابد. بنابراین نظارت دقیق و جدی از ناحیه اسلام شناسان معادل و پرهیزگار و متهد (فقای عادل) امری محتوم و ضروری است و چون هدف از حکومت، رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی است (والی‌الله المصیر) تا زمینه بروز و شکوفایی استعدادها به منظور تجلی ابعاد خود‌گونگی انسان فراهم آید (تخلقوا باخلاق الله) و این جز در گرو مشارکت فعال و گسترده تمامی عناصر اجتماع در روند تحول جامعه نمی‌تواند باشد.

با توجه به این جهت، قانون اساسی زمینه‌چنین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان هر فردی خود دست‌اندرکار و مسؤول رشد و ارتقا و رهبری گردد که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود. (و نرید ان نم‌ن علی‌الذین استضعفوا فی الارض و نجعلهم ائمه و نجعلهم الوارثین)

ولایت فقیه

بر اساس ولایت امر و امامت مستمر، قانون اساسی زمینه تحقق رهبری فقیه جامع‌الشرایطی را که از طرف مردم به عنوان رهبر شناخته می‌شود (مجاری الامور، بیدالعلماء بالله الامناء علی حلاله و حرامه) آماده می‌کند تا ضامن عدم انحراف سازمان‌های مختلف از وظایف اصیل اسلامی خود باشند.

اقتصاد وسیله است نه هدف در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی، زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود؛ ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارایی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصادی اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت

تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است.

زن در قانون اساسی

در ایجاد بنیادهای اجتماعی اسلامی، نیروهای انسانی که تاکنون در خدمت استعمار همه‌جانبه خارجی بودند هویت اصلی و حقوق انسانی خود را باز می‌یابند و در این بازیابی طبیعی است که زنان به دلیل ستم بیشتری که تاکنون از نظام طاغوتی متحمل شده‌اند استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود. خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است. زن در چنین برداشتی از واحد خانواده، از حالت (شیء بودن) و یا (ابزار کار بودن) در خدمت اشاعه مصرف زدگی و استعمار، خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفه خطیر و پر ارج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیش آهنگ خود هم‌رمز مردان در میدان‌های فعال حیات می‌باشد و در نتیجه پذیرای مسؤولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود.

ارتش مکتبی

در تشکیل و تجهیز نیروهای دفاعی کشور توجه بر آن است که ایمان و مکتب، اساس و ضابطه باشد، بدین جهت ارتش جمهوری اسلامی و سپاه پاسداران انقلاب در انطباق با هدف فوق شکل داده می‌شوند و نه تنها حفظ و حراست از مرزها بلکه با رسالت مکتبی یعنی جهاد در راه خدا و مبارزه در راه گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان را نیز عهده‌دار خواهند بود (و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عدواللهوعدوکم و آخرین من دونهم)

قضا در قانون اساسی

مسأله قضا در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی، از این‌رو ایجاد سیستم قضایی بر

پایه عدل اسلامی و متشکل از قضاات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی پیش‌بینی شده است؛ این نظام به دلیل حساسیت بنیادی و دقت در مکتبی بودن آن لازم است به دور از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم باشد. (و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل)

قوه مجریه

قوه مجریه به دلیل اهمیت ویژه‌ای که در رابطه با اجرای احکام و مقررات اسلامی به منظور رسیدن به روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه دارد و همچنین ضرورتی که این مساله حیاتی در زمینه‌سازی وصول به هدف نهایی حیات خواهد داشت بایستی راهگشای ایجاد جامعه اسلامی باشد. نتیجتاً محصور شدن در هر نوع نظام دست و پا گیر پیچیده که وصول به این هدف را کند و یا خدشه‌دار کند از دیدگاه اسلامی نفی خواهد شد. بدین جهت نظام بوروکراسی که زائیده و حاصل حاکمیت‌های طاغوتی است به شدت طرد خواهد شد تا نظام اجرایی با کارایی بیشتر و سرعت افزون‌تر در اجرای تعهدات اداری به وجود آید.

وسایل ارتباط جمعی

وسایل ارتباط جمعی (رادیو - تلویزیون) بایستی در جهت روند تکاملی انقلاب اسلامی در خدمت اشاعه فرهنگ اسلامی قرار گیرد و در این زمینه از برخورد سالم اندیشه‌های متفاوت بهره جوید و از اشاعه و ترویج خصلت‌های تخریبی و ضد اسلامی جداً پرهیز کند. پیروی از اصول چنین قانونی که آزادی و کرامت ابناء بشر را سرلوحه اهداف خود دانسته و راه رشد و تکامل انسان را می‌گشاید بر عهده همگان است و لازم است که امت مسلمان با انتخاب مسئولین کاردان و مؤمن و نظارت مستمر بر کار آنان به طور فعالانه در ساختن جامعه اسلامی مشارکت جویند به امید این‌که در بنای جامعه نمونه اسلامی (اسوه) که بتواند الگو و شهیدی بر همگی مردم جهان باشد موفق گردد. (و کذالک جعلنا امه وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس)

نمایندگان

مجلس خبرگان متشکل از نمایندگان مردم، کار تدوین قانون اساسی را بر اساس بررسی پیش‌نویس پیشنهادی دولت و کلیه پیشنهادهایی که از گروه‌های مختلف مردم رسیده بود در

دوازده فصل که مشتمل بر یکصد و هفتاد و پنج اصل می‌باشد در طلیعه پانزدهمین قرن هجرت پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌و‌سلم، بنیانگذار مکتب‌رهایی بخش اسلام با اهداف و انگیزه‌های مشروح فوق به پایان رساند، به این امید که این قرن، قرن حکومت جهانی مستضعفین و شکست تمامی مستکبرین گردد.

فصل اول: اصول کلی

اصل اول (مصوب ۱۳۵۸)

حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملت ایران، بر اساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالیقدر تقلید آیت الله العظمی امام خمینی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی برابر با اول و دوم جمادی الاولی سال یکهزار و سیصد و نود و نه هجری قمری با اکثریت ۹۸٪ کلیه کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.

اصل دوم (مصوب ۱۳۵۸)

جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به:

۱. خدای یکتا (لااله الاالله) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او.
۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین.
۳. معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا.
۴. عدل خدا در خلقت و تشریح.
۵. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلام.
۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسؤولیت او در برابر خدا، که از راه:
  - الف: اجتهاد مستمر فقهای جامع شرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین سلام الله علیهم اجمعین
  - ب: استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنها،
  - ج: نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را تأمین می‌کند.

اصل سوم (مصوب ۱۳۵۸)

- دولت جمهور اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:
۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی.
  ۲. بالا بردن سطح آگاهی های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر.
  ۳. آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح، و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.
  ۴. تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.
  ۵. طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب.
  ۶. محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی.
  ۷. تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در حدود قانون.
  ۸. مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش.
  ۹. رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی.
  ۱۰. ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضرور.
  ۱۱. تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور.
  ۱۲. پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه.
  ۱۳. تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها.
  ۱۴. تأمین حقوق همه‌جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون.
  ۱۵. توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم.
  ۱۶. تنظیم سیاست خارجی کشور بر اساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی دریغ از مستضعفان جهان.

شده است، نسبت به سایر تشکلهای دینی و سیاسی رسمی، تبعیض ناروا محسوب و مغایر بند ۹ اصل ۳ قانون اساسی است.

۴) نظر شورای نگهبان در خصوص ماده ۱۱ طرح استانی - شهرستانی شدن حوزههای انتخابیه مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۳۱

ماده ۱۱: انتخابات میان دوره‌ای مجلس شورای اسلامی یک مرحله‌ای است و هر نامزد صرفاً چنانچه در حوزه انتخابیه محل ثبت نام واجد اکثریت نسبی آراء گردد به مجلس شورای اسلامی راه می‌یابد.

نظر شورای نگهبان شماره ۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷ مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۱

ماده ۱۱، علاوه بر این که نسبت به حق رأی مردم در مرحله اول تبعیض ناروا محسوب می‌شود و مغایر بند ۹ اصل سوم قانون اساسی است، اطلاق آن از این جهت که شامل مواردی می‌شود که اتکاء به آراء عمومی مصداق نمی‌یابد، مغایر اصل ۶ قانون اساسی نیز می‌باشد.

۵) نظر شورای نگهبان در خصوص طرح اصلاح ماده ۱۰ قانون نحوه فعالیت احزاب و گروههای سیاسی مصوب ۱۳۹۸/۰۷/۰۲

ماده ۲: در ماده (۱۰) قانون عبارت «به‌منظور صدور پروانه جهت تشکیل احزاب، انجمن، جمعیت، جامعه و کانون صنفی و خانه‌ها و نظارت بر فعالیت آنها» جایگزین عبارت «به‌منظور صدور پروانه جهت تشکیل حزب و نظارت بر فعالیت احزاب» می‌شود.

۱) نظر شورای نگهبان ۸۲/۳۰/۳۲۳۹ مورخ ۱۳۸۲/۰۳/۲۲ در خصوص طرح استانی شدن حوزههای انتخابیه مجلس شورای اسلامی در برخی استانها مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۳۱

برگزاری انتخابات استانی مطابق مفاد مصوبه چون باعث کاهش مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت خودشان می‌شود از این جهت مغایر بند ۸ اصل سوم قانون اساسی شناخته شد.

۲) نظر شورای نگهبان شماره ۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷ مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۱ در خصوص طرح استانی - شهرستانی شدن حوزههای انتخابیه مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۳۱

برگزاری انتخابات به نحو مذکور چون باعث کاهش مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت خودشان می‌شود، از این جهت مغایر بند ۸ اصل سوم قانون اساسی شناخته شد.

۳) نظر شورای نگهبان در خصوص ماده ۴ طرح استانی - شهرستانی شدن حوزههای انتخابیه مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۳۱

ماده ۴: احزاب می‌توانند پس از تأیید صلاحیت داوطلبان نامزدی حوزههای انتخابیه موجود در استان، فهرست خود را تنظیم و حداقل تا بیست و چهار ساعت قبل از شروع تبلیغات انتخاباتی نامزدها به هیأت اجرایی استان اعلام نمایند.

نظر شورای نگهبان شماره ۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷ مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۱

ماده ۴ و تبصره‌های آن، با توجه به امتیازهایی که برای احزاب در مواد بعدی مقرر

نظر شورای نگهبان شماره ۹۸/۱۰۲/۱۲۴۸۶ مورخ ۱۳۹۸/۰۷/۲۰

صدور پروانه تشکیل مجامع صنفی همچون انجمن، جمعیت، جامعه، کانون صنفی و خانه‌ها و نظارت بر فعالیت آنها، توسط کمیسیون ماده ۱۰ قانون نحوه فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی، مغایر با «نظام اداری صحیح» موضوع بند ۱۰ اصل ۳ قانون اساسی شناخته شد.

۶) نظر شورای نگهبان ۸۲/۳۰/۳۲۳۹ مورخ ۱۳۸۲/۰۳/۲۲ در خصوص طرح استانی شدن حوزه‌های انتخابیه مجلس شورای اسلامی در برخی استان‌ها مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۳۱

برگزاری انتخابات استانی مطابق مفاد مصوبه چون موجب بروز و ازدیاد اختلافات محلی، قومی، قبیله‌ای و مذهبی می‌گردد و این اختلافات خلاف همبستگی و وحدت ملی است و عامل از بین رفتن توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم می‌شود بنابراین خلاف موازین شرع و مغایر بند ۱۵ اصل سوم قانون اساسی شناخته شد.

۷) نظر شورای نگهبان در خصوص ماده ۷ طرح استانی - شهرستانی شدن حوزه‌های انتخابیه مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۳۱

ماده ۷: از هر حوزه انتخابیه موجود در استان نامزد یا نامزدهایی که حداقل پانزده درصد

آرای صحیح مأخوذه حوزه انتخابیه موضوع تبصره ذیل ماده (۱) این قانون را کسب کرده و بالاترین رأی را در کل استان به دست آورده‌اند، نماینده یا نمایندگان استان از آن حوزه انتخابیه محسوب می‌شوند.

تبصره: در صورتی که حد نصاب در این ماده، برای یک یا چند کرسی به دست نیاید، نامزد یا نامزدهایی که بیشترین رأی را نسبت به سایر نامزدهای آن حوزه انتخابیه در سطح استان کسب کرده باشند به عنوان نماینده یا نمایندگان استان از آن حوزه انتخابیه به مجلس راه می‌یابند.

نظر شورای نگهبان شماره ۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷ مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۱

در ماده ۷ و تبصره آن، برگزاری انتخابات مطابق مفاد مصوبه چون موجب بروز و ازدیاد اختلافات محلی، قومی، قبیله‌ای و مذهبی می‌گردد و این اختلافات خلاف همبستگی و وحدت ملی است و عامل از بین رفتن توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم می‌شود، بنابراین خلاف موازین شرع و مغایر بند ۱۵ اصل سوم قانون اساسی شناخته شد.

اصل چهارم (مصوب ۱۳۵۸)

کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید بر اساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهای شورای نگهبان است.

۱) استفساریه مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۵

شورای محترم نگهبان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

اجرای قوانین و تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های گذشته که بر خلاف موازین اسلامی است و صدور حکم بر طبق آنها در محاکم، به خصوص با توجه به اصل چهارم و اصل یکصد و هفتادم قانون اساسی به هیچ عنوان موجه نیست.

این نظر به شورای عالی قضایی پیشنهاد شده که با توجه به این دو اصل، همه قوانین و تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های خلاف اسلام منسوخ و محاکم موظفند طبق اصل یکصد و شصت و هفتم بر طبق موازین اسلام رأی دهند و این موازین به وسیله شورای عالی قضایی طبق فتوای امام استخراج و به دادرها و دادگاه‌های انقلاب و دادرها و دادگاه‌های دیگر ابلاغ گردد و به این ترتیب تا تصویب لوایح قانونی در مجلس شورای اسلامی جلوی اجرای احکام خلاف اسلام گرفته شود.

خواهشمند است نظر آن شورا را کتباً اعلام فرمایید. از طرف شورای عالی قضایی جمهوری اسلامی ایران
سید عبدالکریم موسوی اردبیلی

نظر شورای نگهبان شماره ۱۹۸۳ مورخ ۱۳۶۰/۰۲/۰۸

شورای محترم عالی قضایی

عطف به نامه شماره ۱/۱۱۴۳ مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۵: موضوع در جلسات شورای نگهبان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت. نظر شورا به شرح ذیل اعلام می‌گردد:

«مستفاد از اصل چهارم قانون اساسی این است که به‌طور اطلاق کلیه قوانین و مقررات در تمام زمینه‌ها باید مطابق موازین اسلامی باشد و تشخیص این امر به عهده فقهای شورای نگهبان است، بنابراین قوانین و مقرراتی را که در مراجع قضایی اجرا می‌گردد و شورای عالی قضایی آنها را مخالف موازین اسلامی می‌داند، جهت بررسی و تشخیص مطابقت یا مخالفت با موازین اسلامی برای فقهای شورای نگهبان ارسال دارید.»

دبیر شورای نگهبان - لطف‌الله صافی

۲) استعلام در خصوص ملاک مغایرت قانون با شرع مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۰۵

طبق اصل ۹۶ قانون اساسی تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان